

ROZHOVOR S PHDR. ALENOU NOSKOVOU

Co Vás vedlo ke studiu archivnictví a výběru povolání archiváře?

Vzhledem ke svému věku a datu narození jsem už a zároveň ještě nemohla absolvovat gymnázium a absolvovala jsem tedy jedenáctiletou střední školu v Jablonci nad Nisou, v roce 1959. Byla to velice zajímavá doba, již ne poválečná, ale od války neuplynulo mnoho času, a na této jediné jedenáctiletce, která tehdy v Jablonci byla, se ocitli profesori víceméně z trestu, kteří byli do pohraničí posláni proti své vůli z vnitrozemí. Já si to tenkrát neuvědomovala, ale v mnoha případech to byli lidé politicky nepohodlní. Sešel se tu opravdu výborný kolektiv, kantory jsme celkem ctili, i po těch letech na ně vzpomínám s vděčností. Byly tam dvě výrazné osobnosti, které mne ovlivnily. Jeden profesor vyučoval chemii a druhý dějepis. Takže jsem vlastně až do jedenácté třídy váhala, protože oba mi říkali, že bych měla jít studovat ten jejich obor...

Takový velký rozptyl, dějepis a chemie...

To ano a navíc jsem si byla vědoma toho, že matematika nebyla můj oblíbený předmět a fyziku jsem přímo... neuměla, nechci říct neměla ráda, ale prostě jsem ji neuměla. Znamka z fyziky byla vždy z milosti vzhledem k ostatním známkám na vysvědčení. Měla jsem tolik soudnosti, že jsem si nakonec řekla, že chemie předpokládá znalost i dalších technických oborů, a že bych asi neuspěla. Jenže otec měl představu, že ze mě bude stavař, proto jsem zvolila na jedenáctiletce jako volitelné předměty technické kreslení a z jazyků angličtinu.

S Vaší konstitucí je to zvláštní představa.

Tři roky jsem rýsovala a učila se chemii, ale nakonec jsem to vše v posledním ročníku před maturitou zavrhl, protože jsem věděla, že žádný technik ze mne nikdy nebude.

A co Vás vedlo k výběru historie a archivnictví?

Věděla jsem, že nechci být úřednicí, také jsem věděla, že nemohu být lékařkou vzhledem ke své povaze. Nebyla jsem schopna nikomu ani vyndat třísku.

A tak naivně, dětsky, jsem si představovala, že budu dělat něco, co není pomíjivé, co se ani nesní, neroztrhá, neprodá, nekoupí, ani nerozbije, že chci dělat něco, co zůstane. A ze všech oborů, když jsem si prohlížela nabídky jednotlivých škol, mi vyšlo jednoznačně jako nejlepší volba právě to archivnictví.

Ovlivněna jsem byla ne rodiči, kteří byli velice praktičtí, ale babičkou. Ona pocházela z Chodska, z Chudenic, narodila se na konci 19. století a v Chudenicích byla ještě velice živá vzpomínka na Josefa Dobrovského, který delší dobu žil na zdejším zámku hraběte Černína. Babička měla velkou knihovnu plnou vlastenecké literatury, kterou jsem přečetla.

Takže to byla babička, kdo Vás ovlivnil v tom, že jste tíhla k historii.

Ano, rozhodla jsem se a odjela do Prahy k přijímacím zkouškám na Filozofickou fakultu, na samostatný obor archivnictví. Ocitla jsem se v Praze, přišla na fakultu a první, koho jsem zde potkala, byl student posledního ročníku Ivan Šťovíček, můj pozdější kolega, který se mi smál, protože viděl takovou naivku, která se ho zeptala, kam má jít, že přijela na zkoušky. Dnes si promítám, jak mě s gusem doprovodil do místnosti, kde jsem se měla přihlásit a první, koho jsem zde viděla, byl profesor Zdeněk Fiala. Ten se mne ujal a zkoušky proběhly tak, jak proběhly. Všichni se podívovali nad mým technickým kreslením.

Tak zase jako jeden z mála archivářů rozumíte těm technickým výkresům!

No, to určitě... (smích) To už bohužel nerozumím. Ze zkoušek jsem však odjížděla velice rozpačitá, protože jsem si říkala, že nemohu být úspěšná, když neumím němčinu a latinu, které jsem nikdy nestudovala. Byla jsem přesvědčená, že jsem se na zkoušky vypravila naprosto zbytečně. Vyrozumění nakonec přišlo a bylo kladné, já byla velmi překvapená a šťastná. Takže jsem v roce 1959 začala navštěvovat fakultu.

Náš ročník byl malý, měl pouze pět lidí, ze kterých studium dokončili čtyři, myslím. Byla to Dr. Eva Barborová, která se věnovala středověké historii, kolega Dr. Jiří Novotný, známý v oboru bankovního archivnictví, pak jeden přeběhlík, můj manžel (Bedřich Nosek), který sice dostudoval, ale archivnictví se nikdy nevěnoval, protože přešel na hebraistiku. Ještě jsem zapomněla na archiváře Dr. Václava Štěpána. Na všechny tyto kolegy vzpomínám ráda, byla jsem s nimi v kontaktu neustále.

S řadou dalších budoucích kolegů jsme měli společné předměty, třeba Dana Perutková, která se významně zapsala mezi archiváře. Vyučovali nás

profesoři jako profesor Červinka, který se věnoval 19. století. Profesor František Kavka, který přednášel středověk a vlastně tam byli už i ti mladší, dnes profesoři Ivan Hlaváček, Robert Kvaček a další. Studium pro mne nebylo jednoduché, zvláště první dva roky, kdy jsem se prakticky neustále učila němčinu a latinu. Nemínul jediný den, kdy bychom neměli dvouhodinovku některého z těchto jazyků.

V létě roku 1963 se mi narodil syn. Když se pan profesor Fiala dozvěděl, že se vdávám, tak tomu nevěřil a zlobil se, říkal: To nedoděláte, to jste neměli... Způsobili jsme v ročníku trochu pozdvižení, ale nakonec jsem ani nepřerušovala studium a mateřskou jsem absolvovala o prázdninách.

To jste teda šikovná!

Syn se narodil v červnu, před jeho narozením jsem složila velkou zkoušku z archivnictví u profesora Fialy a v říjnu jsem nastoupila do posledního ročníku a pracovala na své diplomové práci. Nedopadla tak, jak jsem si představovala, to přiznávám, víc jsem prostě nezvládla. Mým tématem bylo 19. století, čeština a němčina v úřední řeči... Zpracovávala jsem úřední a soudní dokumenty v českobudějovickém archivu.

Kdybyste měla jmenovat z vyučujících někoho, kdo Vás nejvíce ovlivnil, koho jste měla nejradši? Zároveň, jestli Vám studium bylo užitečné k pozdější praxi v archivu, jestli to nebylo pouze formální vzdělání?

To se takto nedá říci. Nejradši jsem měla profesora Fialu a pro toho končila historie v raném novověku. Tenkrát nebyly ani takové předměty jako jsou dnes, že by k nám docházeli archiváři z praxe. My měli skutečně ryzí historii a pomocné vědy historické. Pro moji budoucí praxi byl výsledek výuky pomocných věd téměř nulový a dnes už z toho nic neznám, protože jsem to nikdy nepotřebovala. Když jsem nastoupila do Státního ústředního archivu, tak jsem mohla nechat zdát i o 19. století, jediné volné místo bylo v oddělení nejnovějších dějin. Ani tu paleografii jsem nikdy nevyužila a to je škoda, když vezmeme, jak náročné celé studium bylo. To vědí všichni, kdo studovali archivnictví, že paleografie a pomocné vědy vůbec nebyly nic jednoduchého. V průběhu studia jsem ale pochopila význam písemností jako historických pramenů, pokud jsou shromážděny a utříděny do souvislostí, lze v nich vystopovat obraz skutečnosti. To je myslím nejdůležitější pro práci archiváře.

Bylo to tak, že ty nové materiály po roce 1918, případně po roce 1945 byly považovány z hlediska archivnictví a pomocných věd za druhořadé?

Ono toto období nebylo považováno za historii, byla to oblast, ve které se teprve dokumenty sbíraly.

Bavilo Vás to studium?

Ale ano, musím říci, že mě bavilo velmi. Tedy poté, co jsem se vyhrabala z hrůzy jazyků a překonala i středověkou němčinu u doc. Skály, což bylo příšerné a byla to také jediná zkouška, kterou jsem dělala dvakrát. Já se chtěla vždy věnovat 19. století, to bylo období, které mi bylo blízké už od dětství.

A když jste absolvovala?

Když jsem dokončila studium v roce 1964, starala jsem se o syna a v srpnu 1965 jsem nastoupila do Státního ústředního archivu, protože manžel nechtěl odejít z Prahy. Přijela jsem však se synem a nebyla jsem schopna si představit, jaké problémy to přinese. Ocitla jsem se tu s dvou a půlletým synem, musela dojíždět do zaměstnání, tehdy ještě bez metra. Začala tedy velice složitá etapa života, být v určitou hodinu v zaměstnání, odpoledne jesle... Klasický uspěchaný, poměrně neradostný život a upřímně to byl celkem šok oproti fakultě, protože reálný život je úplně jiný.

Nastoupila jsem tehdy do nejnovějšího oddělení, do Loretánské ulice, tenkrát to bylo první oddělení, které spravovalo materiály od roku 1918 až po ty nejnovější. Neuměla jsem nic. Nový spis jsem viděla poprvé v životě až na pracovišti. A ze začátku jsem ani těch spisů moc neviděla, protože jsme prováděli většinou hlavně stěhovací a manipulační práce a tehdy jsem pochopila, že ta práce bude namáhavá i fyzicky. Jedinou mechanizací byla husička, koneckonců jako dodnes. Zvláště první rok to bylo těžké, práce mne zklamala, skoro jsem začala dávat za pravdu otci, který se vždy hrozil, jaký obor jsem si to vybrala.

A co kolektiv?

Ano, přišla jsem do kolektivu, který mi byl blízký, většina z nás byla i stejné věkové kategorie, plus minus deset let. Byly zde kolegyně, které měly stejně staré děti. Byl to právě tento kolektiv, který mi pomohl překonat prvotní šok. Postupně jsem nalézala fondy, které mne zaujaly. Zpracovávali jsme tenkrát Zemskou školní radu, následovalo Ministerstvo financí po roce 1918. A to byly první fondy, na kterých jsem se od zkušenějších kolegyně učila zpřístupňování.

A potom přišel rok 1968 a to bylo zase trošku o něčem jiném. A protože jsem tam byla nejmladší a zrovna se zakládalo nové oddělení pro materiály po roce 1945 a já už jsem na to své 19. století vcelku rezignovala, tak jsem souhlasila, že půjdu s kolegy do tohoto nejnovějšího oddělení. Bohužel pracoviště bylo opět o pár kilometrů dále, až na Břevnově, což mně zprvu nedošlo a ještě trošku více mi to zkomplikovalo již tak náročné hodinu a půl trvající ranní a odpolední cestování. Výsledkem bylo, že jsem si musela pracovní úvazek snížit, takže ani tyto první roky v novém oddělení nebyly jednoduché.

Začínali jsme v malém kolektivu pěti či šesti osob i s malým množstvím archiválií a naše nová vedoucí dr. Růžena Hlušíčková se této práci velmi věnovala. Mezi zakládající členy oddělení patřil i dr. Josef Žabka. Bylo nás z počátku opravdu pár, až později přišli další, dr. Karel Bolomský, kolega Milan Bílkovský a dr. Tomáš Kalina. Kolektiv byl dobrý a asi i v této chvíli mě začala práce skutečně bavit. Brala jsem to tak, jako že budujeme nové oddělení, pracoviště, které bude i využíváno, protože do této doby se tyto nejnovější materiály ani nepůjčovaly do studovny a když, tak hodně cíleně a výběrově.

Jaká byla atmosféra roku 1968?

V archivu to byla doba velice složitá, ale nebyla složitá až tak, aby někdo musel archiv opustit. Alespoň co se týče kolegů, které jsem měla kolem sebe. Nechci mluvit za celý archiv. I vztahy mezi lidmi byly takové soudržné, nikdo nikomu nepřál nic zlého. Měli jsme dvě kolegyně z tehdejšího Sovětského svazu, které byly po srpnu velice nejisté, ale celkem rychle pochopily, že je z kolektivu nevylučujeme a nebudeme jim nic vyčítat.

To jste již byla na Břevnově?

Ne. Srpen 1968 jsem prožila na Loretánském náměstí, až v lednu 1969 vzniklo nové oddělení.

A předpokládám, že se tím změnila i Vaše práce, ať už z toho hlediska zpracovatelského...

Ano, už si to přesně nepamatuji, ale myslím, že když se to oddělení konstitovalo, tak jsme téměř nezpracovávali. V tom úplném začátku vůbec, nechci říct, že bychom byli pouze úsekem předarchivní péče, ale všichni jsme chodili na skar-tace a všichni jsme se věnovali výběru archiválií, které čekaly ve spisovnách na převzetí a trvalé uložení.

Dr. Jaroslav Vrbata, poté, co se stal ředitelem, se snažil skartaci a výběr archiválií postavit na poměrně vysokou úroveň, dát jim teoretické základy. Tenkrát jsem od něho dostala takový nevděčný úkol, který ani nevím, jestli se tu někdy zhodnotil, a který mi nebyl moc příjemný, ale nakonec jsem se tomu věnovala skoro rok. Tím úkolem bylo vytvořit přehled orgánů státní správy. Byla to časově náročná práce, na základě zákonů a jiných různých pomůcek sestavit vývoj jednotlivých rezortů od roku 1945 do roku 1968. Vznikla obrovská kartotéka, ve které jsme mohli vyhledávat původce archivních fondů podle rezortů nebo podle roků a sledovat všechny změny v názvech a v kompetencích původců. Kartotéka se využívala i při psaní úvodů k inventářům. Z dnešního hlediska je to přežitě, dnes najdete vše na internetu, ale tehdy to bylo vcelku užitečné.

Když se vrátíme k té předarchivní péči...

Nejvíce času jsme věnovali výběru archiválií a jejich převzetí, zvláště ve chvílích, kdy se některé instituce zcela rušily. Nechci říci, že to byla pouze nárazová práce, samozřejmě jsme reagovali klasicky na skartační návrhy, pracovali jsme obdobně jako vy dnes, ale vzhledem k tomu kolik nás bylo, jsme přednostně zachraňovali materiály, které se ocitly v přímém ohrožení v nějakém sklepe či na půdě a snažili jsme se převzít do archivu maximum. Nejvíce byly takto ohroženy fondy průmyslových rezortů. Výběr archiválií Úřadu předsednictva vlády, Ministerstva financí a Ministerstva školství a kultury naopak probíhal způsobem naší pravidelné spolupráce s pracovníky příslušných spisoven.

Současně s výkonem předarchivní péče jsme začali zpracovávat rozsáhlý fond Úřadu předsednictva vlády. Vedením zpřístupňovacích prací byl pověřen Dr. Bolomský a této náročné práce se zhostil s velkým úspěchem. Tento fond je v současné době jedním z nevyužívanějších fondů pro historii po roce 1945.

To je ta tajná a běžná spisovna fondu Úřad předsednictva vlády?

Ano, nejdříve jsme mohli zpracovat pouze běžnou spisovnu a později navázalo zpřístupnění její tajné části. Celý fond byl zpracován podle tehdejších pravidel, vycházeli jsme z jednotlivých manipulačních období a věcného třídění na základě signatur. Nevím, jestli by to odpovídalo dnešním standardům. Zpřístupňovací práce byly zahájeny v roce 1974 a na konci roku 1975 byla zpřístupněna běžná spisovna vlády a zpracování tajné části probíhalo v roce 1978 a 1979 včetně vypracování rozsáhlých inventárních pomůcek.

Samozřejmě, že vláda nebyla rozsyp. Měla své vnitřní členění na 3 manipulační období. Přesto nad tímto výkonem smekám, protože fond, který tvoří téměř 6000 kartonů, je přehledný, badatelé se v něm dobře orientují. Navíc je to fond průřezový, ve kterém najdete základní informace ke všem oblastem politického i hospodářského života.

Zpřístupňovací práce probíhaly postupně i u dalších méně rozsáhlých fondů.

Já jsem se po mateřské dovolené v roce 1974 vrátila opět do skartačního úseku. Přejímali jsme velké celky, jako například fond Národní fronty, který je nyní ve správě 6. oddělení. Až do té doby jsme spravovali pouze jeho malou část, protože jsme nemohli přesvědčit původce o jeho předání. Chodili jsme tam na pravidelné kontroly, ale vždy nás odmítli, zřejmě z politických důvodů. Pak se dostali do velice tíživé prostorové situace v souvislosti s výstavbou metra ve Škrétově ulici, kde tehdy Národní fronta sídlila. Nevěděli jsme, že se ve sklepení ukrývají kompletní písemnosti Ústředního výboru Národní fronty po roce 1948. Nalezli jsme zápisy ze schůzí předsednictva, sekretariátů, dokumentaci k volbám do zastupitelských sborů a další písemnosti. A protože dokumentům hrozilo přímé nebezpečí, volali jejich vlastníci SOS a žádali nás o jejich převzetí. Vzhledem k tomu, že jsem tenkrát měla Národní frontu ve své gesci, okamžitě jsem souhlasila. A bylo to, jako by otevřeli pohádkovou skříň. V místnosti za kotelnou byly regály napěchované písemnostmi. Vzhledem k nedostatku času musely práce probíhat rychle, každá část, kterou jsem věcně utřídila, byla kyvadlovou dopravou odvážena do Národního archivu. Bylo to drsné prostředí, začínala jsem v létě a v kotelně byla neuvěřitelná špína a nikde žádná možnost hygieny. Nebylo to jednoduché, ale dokumenty jsme převzali všechny. V současné době je zpřístupňuje 6. oddělení a jejich rozsah bude přibližně sedm set kartonů.

Vy jste to tam zpracovávala na místě?

Třídila jsem písemnosti do věcných skupin, protože k tomu přivést materiály v rozsypu, jsme se uchylovali pouze v těch nejkritičtějším případech. Věcné skupiny jsou mojí slabostí, takže když jsem viděla, že tam nějaké velké skupiny jsou, tak jsem se snažila je jednak nerozbit a jednak dotvořit. Objevila jsem tam dokumenty charakterizující politiku Národní fronty, postavení nekomunistických politických stran a zachovala se i tzv. „očista“ politického života z roku 1948, což je skupina asi o sto kartonech. Pro mě to znamenalo takové bohatství, že jsem se obávala, aby nějaký vysoce postavený funkcionář Národní fronty předávání fondu nezastavil.

Brali jste to tenkrát tak, jako že zachraňujete něco, co bude jednou hrozně cenným pramenem?

Přesně tak. To byl rok 1974. A vše proběhlo v časové tísní. Já se bála, že přijdou stavaři a vyhodí nás a všechno skončí v kanálu.

Stejně tak byly mnohem později zachráněny materiály Státní plánovací komise, po tom výbuchu, o tom by mohl vyprávět spíše dr. Žabka, já se toho tenkrát neúčastnila.

Výbuch?

V lednu 1987 došlo k výbuchu plynu v suterénu Státního plánovacího úřadu na Nábřeží kapitána Jaroše. Zabilo to jednoho člověka a odnesl to archiv. Pokácené regály, vysypané balíky, všechno pokryté omítkou. A ze začátku nás tam vůbec nechťeli pustit, potom se to začalo odvážet do depozitářů v Adršpachu a v devadesátých letech zase z Adršpachu sem. V Adršpachu jsme měli pomocné pracoviště zemědělsko-lesnické a my tam jezdili ještě s Milanem Bílkovským a Kájou Bolomským už v roce 1987, bylo to v zimě a kvůli sněhu se tam špatně vyjíždělo, zatáčky tam byly takové nepříjemné (*poznámka Josefa Žabky*).

A ten fond má vůbec smůlu, protože pak se zase v době velkého stěhování převážel na Chodovec, vůbec nebyl čas něco pořádat nebo třídit. Dnes je tady jeden celý depozitář balíků dokumentů v docela hrozném stavu a za to se omlouvám svým budoucím kolegům.

Hlavně, že jsou.

Dokumenty spojené s plánováním a uložené v Národním archivu mají ještě jednu zajímavost. V době „karibské krize“ byly nejdůležitější z nich včetně plánů dvouletky uloženy pro jejich ochranu do obrovských beden...

To byly vojenské muniční bedny. (*poznámka Josefa Žabky*)

A v těchto bytelných bednách se dostaly do Národního archivu.

Nejdříve to bylo někde mimo Prahu v nějakém protiatomovém krytu. (*poznámka Josefa Žabky*)

A zde hovoříte ještě stále o těch sedmdesátých letech?

Ano. Později v 80. letech jsem byla pověřena vedením zpracovatelského úseku. Dr. Žabka vedl úsek předarchivní péče.

Zahájili jsme zpřístupnění písemností Generálního sekretariátu hospodářské rady a Státního úřadu plánovacího do roku 1959. Zvolili jsme způsob věcného

členění dokumentů podle jednotlivých plánovacích kapitol národního hospodářství. Zpracování tohoto celku jsme dokončovali ještě v roce 1989. Byl rozdělen do tří fondů, které byly uspořádány, opatřeny inventárními záznamy, ty však zůstaly v rukopise a nedošlo bohužel k dopracování úvodů. Poté jsme už měli naprosto jiné starosti. Na pořadu dne bylo již jen stěhování a nahlédací agenda, která oddělení naprosto pohltila. Doufám, že se v budoucnu podaří dokončit vynaloženou práci několika odborných archivářů a zpřístupnit tyto fondy pro badatelské využití.

Je možné tedy tyto fondy studovat?

Ano, ale pouze, jestliže nás někdo požádá. Pokud by ho zajímal třeba vývoj průmyslu, jsme schopni materiály připravit. Pro každý plán byly vytvářeny podklady z příslušných rezortů. Velmi zajímavé jsou ve fondu materiály k dosidlování pohraničí, podklady ke sčítání lidu, souhrnné dokumenty z oblasti kultury, školství, zdravotnictví a sociální péče. Na zpracování tohoto celku se podílel celý zpracovatelský úsek. A tím jsem se dostala do roku 1989.

V té době jste již byla vedoucí...

V září 1989 odešla dr. Hlušíčková a oddělení mi tak nějak zůstalo. Já měla vždy pocit, že jsme vedoucí dva, protože jsem úzce spolupracovala s kolegou dr. Žabkou. Nikdy jsem vedoucí být nechtěla a myslím, že jsem to ani neuměla. Ale začaly takové změny, rychlé i organizačně nutné, až překotné a já věděla, že vycouvat z toho nelze. Navíc jsem všechny kolegy znala a byla jsem přesvědčena, že nebudou mémi „podřízenými“, ale rovnocennými a spolehlivými partnery.

Teď trochu odbočím od otázek. Přiznám se, že přesně nevím, jak do svého „vzpomínání“ zařadit jména všech svých blízkých kolegů. Nebude to žádná časová posloupnost, všichni přispěli a přispívají k výsledkům, kterých jsme dosáhli. (Jiní ať posoudí, zda byly dostačující.)

PhDr. Tomáš Kalina...tady se omezím pouze na konstatování, že v našem oddělení začínal svoji odbornou dráhu archiváře a pak snad mohu vyzdvihnout jeho úsilí při přípravě podkladů pro vybudování Archivního areálu na Chodovci. Obdivovala jsem jeho erudici a spolu s ním i práci Karla Bolomského na tomto úkolu. Dále je jeho odborná dráha dostatečně známa a já se neodvažuji k ní něco dodat.

Kolegové Karel Bolomský a Milan Bílkovský měli rozhodující podíl na tom, že jsme týden po převzetí složitého archivního souboru ÚV KSČ umožnili badatelům jeho plné využití.

Pilířem zpracování archivních fondů v naprosto „polních podmínkách“ v průběhu dvojího stěhování byli PhDr. Milena Marešová a PhDr. František Štverák. M. Marešová se pustila první do aplikace programu Janus ve 4. oddělení a rovněž přistoupila na nepříliš populární zpřístupňování důležitých částí fondů formou inventárních soupisů. Její zásluhou je, že v současné době můžeme poskytovat kvalifikované informace pro nahlédací a badatelskou agendu z jinak nezpracovaných fondů kultury, zdravotnictví a sociální péče. Její předčasné úmrtí celé oddělení velice zasáhlo a na její práci postupně navazovala rovněž velmi pečlivá a zodpovědná PhDr. Michaela Kubišová (Munková).

Stěhování archivních fondů nás provázelo téměř deset let a o jeho organizaci a zdárný průběh se zasloužil PaedDr. Bohumír Brom a závěr několikerého stěhování fondů z Kamýku nad Vltavou řídili František Štverák a Mgr. František Fríka. František Fríka a PhDr. Jiřina Prokopová se téměř okamžitě po příchodu do Národního archivu dokázali vyrovnávat se složitou nahlédací agendou v nezpracovaných fondech a rovněž se skartační agendou.

Je velkou osobní zásluhou PhDr. Aleny Šimánkové, že jsou dnes v Národním archivu uloženy všechny dostupné dokumenty fondů z oblasti justice, že mohly být okamžitě využívány ve prospěch politických vězňů 50. let pro účely rehabilitace a v současné době pro naplňování zákona č. 262/2011 Sb. K těmto nelehkým úkolům se po svém nástupu přihlásila rovněž Lucie Gaberdénová a postupně nabyla řadu odborných znalostí.

PhDr. Jana Pšeničková spravovala s velkou znalostí a odborností zemědělsko-lesnické fondy, které byly do správy 4. oddělení zařazeny dodatečně. Po jejím odchodu vykonávala tuto odborně náročnou agendu Libuše Machková.

Spolu s námi několika vysokoškoláky se na všech úkolech postupně a velice samostatně podíleli a podílejí naši kolegové středoškoláci, ve velké většině absolventi odborných archivních kurzů. Zejména – Hana Klasová, Dana Rettichová, Martina Waageová, Jiřina Vránková, Jana Kubinová, Božena Vlčková, Vít Gregor, Miloslava Buriánková, Jana Nováková, Roman Tošner a Jiřina Jelenová. Každý z nich měl a má své nezastupitelné místo v agendě oddělení a pracuje zcela samostatně. Považovala jsem za nutné zdůraznit, kdo všechno tvořil a tvoří v dlouhém sledu let 4. oddělení.

V čele Národního archivu se za posledních dvacet let vystřídali tři ředitelé: PhDr. Ladislav Pecháček, PhDr. Václav Babička a PhDr. Eva Drašarová, CSc. Všichni měli pochopení pro naše poněkud specifické podmínky, věnovali nám hodně svých sil a pocítovali jsme jejich podporu. Doufám, že jim 4. oddělení nepřipravilo žádné velké zklamání a osobně jim velice děkuji.

Nyní se vracím opět k otázkám.

Od konce roku 1989 jsme žili způsobem, co den přinesl. Napřed to byly černé skartace, objevovalo se to i v denním tisku. Naformulovali jsme výhružný dopis o zákazu skartací, na který nikdo nereagoval. Museli jsme osobně docházet do jednotlivých institucí a zabránit černým skartacím, přesvědčovali jsme nové příchozí vedení těchto institucí, že to nejsou „komunistické hadry“, ale archiválie a že by měly být předány do Národního archivu. Někdo se bál a předával to urychleně, někdo to neakceptoval vůbec. Nám se asi nejvíc jednalo o vládu, protože zpracované písemnosti byly pouze do roku 1959 a nám chyběly všechny pozdější materiály. Nejdříve jsme převzali běžnou spisovnu vlády a když se později stal premiérem Miloš Zeman, řekl nám, abychom si odvezli i zbytek včetně sekretariátů až do začátku 90. let.

Podobně „partyzánsky“ jsme převzali i Komisi pro stíhání válečných zločinců, která byla uložena na Pankráci. I v tomto případě hrozilo, že bude všechno zničeno.

Co archiv ÚVKSC?

Tenkrát nás ještě na Břevnově navštívil představitel Občanského fóra Pavel Seifter s dotazem, jestli bychom byli schopni převzít písemnosti ÚVKSC. Byl začátek roku 1990 a na nás se všechno sesypalo. Bylo nám jasné, že musíme opustit břevnovský klášter a do toho tato akce. Bylo to pro mne velice obtížné období, protože jsem si uvědomila, že buď budeme jednat rychle, nebo bude celý archiv ÚV nenávratně ztracen, zvláště, až se vzpamatuje druhá strana... V té době byl stále uložen v sídle ÚV KSČ, nyní budově Ministerstva zemědělství, v suterénních prostorech. Začali jsme tedy jednat se zástupci KSČM a oni se nám vydrželi celý rok smát. Vždy si nás pozvali, velice korektně, ze začátku o předání materiálů nechtěli slyšet, pak připustili, že by nám předali archiv Ústavu marxismu leninismu, potom archiválie uložené v Muzeu Klementa Gottwalda, ale stále to nebylo to hlavní, ten skutečný archiv ústředního výboru. Situace se změnila až po schválení zákona č. 496/1990 Sb. o navrácení majetku KSČ lidu ČSFR. A v roce 1991 jsme řešili téměř neřešitelný problém, že sice konečně získáme archiv ÚVKSC, ale nemáme volné prostory pro jeho umístění, v té době jsme se stěhovali z Břevnova.

Nakonec v největší nouzi jsem navrhla řediteli dr. Vrbatovi, ponechat zatím písemnosti v původním uložení. Zahájili jsme v tomto smyslu jednání s tehdejším ministrem dopravy Stráským a požádali jsme o možnost pronajmutí prostorů. Převzetí složitého archivního souboru ÚV KSČ do správy Národního archivu bylo ukončeno v lednu 1991 a pro badatelské využití veřejností byl otevřen na začátku února.

Novou budovu pro uložení jsme bohužel získali až v roce 1995 a byl to první archivní celek, který byl do budovy převezen.

Písemnosti ÚV KSČ jsou velice cenným materiálem, který je a není duplicitou vlády. Jedná se v nich o stejnou problematiku, ale z naprosto jiného hlediska. Doplňují se vzájemně tak úžasně, že pokud chce badatel studovat konkrétní téma, musí využívat oba fondy. Na ÚV se stanovila linie politiky, kterou vláda prováděla.

V následujících letech byly do archivu přejímány i ostatní důležité fondy. V první řadě to byly fondy justice. Mluvím především o fondech Generální prokuratura, Státní prokuratura Praha, Státní soud Praha, Nejvyšší soud a ostatní. To byla velice složitá anabáze. Jednalo se o dokumenty, které nebyly až do 90. let navrhovány k výběru a předání do archivů, ale pro jejich využití a historický význam bylo nutné je zachovat v co největší úplnosti.

A do toho všeho začaly vyvstávat správní agendy, které jsme do té doby nikdy nevykonávali. Zatímco do roku 1990 mělo oddělení jen kolem stovky žádostí z oblasti nahlédací agendy ročně, od 90. let vzhledem k restitučním a rehabilitačním zákonům se tento počet mnohonásobně zvýšil. Hned po jejich schválení jsme vedle permanentního stěhování začali vyřizovat tisíce žádostí. Například v soudních spisech, které jsme teprve přebírali, jsme vyhledávali podklady pro odškodňování bývalých politických vězňů. Tyto dvě agendy spojené s restitucí majetku protiprávně zabaveného a s rehabilitacemi teprve ukázaly význam archiválií pro konkrétní osoby a pro současnost.

Pokud to člověk nezažil, tak se ani neměl kde poučit.

V roce 1968 se o 50. letech a jejich krutosti trochu mluvit začalo. Vše přerušila doba normalizace a my jsme neměli možnost všechny doklady těchto událostí do archivu převzít. Až po roce 1990, kdy se nám začalo dařit shromažďovat tyto materiály, jsme si uvědomili, že musí být využity „teď a pro ty, o kterých svědčily“. A ať byly v jakémkoli stavu, snažili jsme se pomáhat s restitucemi a rehabilitacemi politických vězňů. Některé z nich jsme měli příležitost poznat i osobně. A bylo to takové zvláštní setkání s osudy lidí, kteří byli vězněni v různých zařízeních – v Jáchymově, na Mírově, v Leopoldově a jinde. A my jim mohli pomoci. Přiznám se, že všechny ostatní úkoly šly stranou. Později na to oddělení částečně i dopltilo, protože se začala rozvíjet archivní teorie, používání moderní techniky a my zůstali trochu stranou.

Ona v podstatě tato nahlédací agenda od té doby neustala.

Pouze se měnily odškodňovací akce, a jejich podoba, začaly se na nás obracet i jednotlivé soudy. Později přišla agenda odškodňování osob postižených

událostmi roku 1968, majetkoprávní záležitosti Podkarpatské Rusi. Vlastně to v oddělení nepřestalo nikdy. Noví kolegové, co přicházeli, byli automaticky zapojování, zapojit se prostě museli všichni. Jen jednou jsme si dovolili takový luxus, ale bylo to opět v souvislosti s politickými vězni, že jsme se zapojili do realizace výstavy v Národním muzeu v roce 2000, jejímž ústředním motivem byl osud Milady Horákové. Výstavu jsme chtěli pojmout komplexněji, zaměřili jsme se i na ostatní politické procesy a poprvé v historii jsme vystavili originály dokumentů Státní prokuratury a Státního soudu. Svědčily o perzekuci příslušníků armády, inteligence, studentů, církví a tzv. kulaků. Navíc výstava neskončila pouze v Národním muzeu, byly vytvořeny panely z kopií dokumentů a výstava se stala putovní po řadě měst, která si ve spolupráci s pobočkami Konfederace politických vězňů k našim materiálům přidávala svoje doklady o perzekuci. I díky této výstavě navázalo oddělení úzkou spolupráci s Konfederací, která trvá dodnes. Zůstal nám rovněž úzký kontakt s dcerou Milady Horákové, paní Kánskou, od které jsme obdrželi řadu zajímavých osobních dokumentů.

To byla velká příležitost, jak se oddělení mohlo se svou prací prezentovat na veřejnosti a tady bych chtěla vyzdvihnout zásluhy a podíl dr. A. Šimánkové.

Spolupracovali jsme také hned od začátku úzce s Úřadem pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, tenkrát se tedy jmenoval jinak... V maximální možné míře jsme se vždy snažili poskytovat naše materiály k jejich vyšetřování.

Nezanedbatelná byla i naše spolupráce s Ústavem pro soudobé dějiny a to již od doby, kdy se vrátil z emigrace profesor Vilém Prečan a založil toto nové pracoviště. Národní archiv spolupracoval na řadě edic dokumentů z fondů ÚVKŠČ, Předsednictva úřadu vlády a byla na nich založena spousta výzkumných úkolů, jako např. výzkum událostí roku 1968.

Mohu se zeptat, když se vrátíme ještě k fondům ÚV, ty pomůcky, které mají dodnes k dispozici i naši badatelé, to jsou stále ty pomůcky, které byly vytvořeny archivářem na ÚV?

Ano, úvody jsou sice velice poplatné politické situaci, ale popis jednotlivých „archivních jednotek“ je přesný, obsahuje i počet listů každé složky. Na přepracování těchto původních pomůcek v současné době není prostor ani čas. Neznámá to však, že jsme se spokojili jen s těmito pomůckami. Při všem tom shonu jsme zvládli zpřístupnit například kancelář Antonína Novotného, která má rozsah 600 kartonů a v současné době dokončuje kolega dr. Štverák kancelář Gustáva Husáka, a to velice důkladně a kvalitně, až katalogizačním způsobem.

Některá oddělení ÚVKSCŠ se nedochovala vůbec. Pokud si dobře vzpomínám, například kulturní komise...

Tyto materiály mají dvojí úskalí. Komplexně se zachovaly písemnosti do roku 1968. Z období normalizace se takto dochovaly (až do roku 1989) pouze písemnosti ze zasedání pléna ÚV KSČ, sekretariátů a zápisy ze schůzí předsednictva. U odborných oddělení a komisí je to s dochovaností horší. Také to nejsou materiály zpracované. I fondy jednotlivých tajemníků jsou velice mezerovité. Fond Kancelář G. Husáka je v porovnání s fondem A. Novotného svým rozsahem poloviční a sahá pouze do začátku 80. let. Písemnosti z posledních let, které měli jednotliví zaměstnanci stále ještě ve svých kancelářích, nebyly předány do Národního archivu vůbec.

Dalším úskalím je, že před tím, než jsme archivní soubor ÚV KSČ převzali, byly dokumenty Rady obrany státu předány vojákům. Přestože to bylo součástí tohoto celku.

Ale úplně tyto materiály nezanikly.

Ne. Ale co jsme nenalezli, jsou dokumenty oddělení, které po roce 1968 řídilo justici, armádu a vnitro.

Často se mě badatelé dotazují na kulturní oddělení a komisi...

To ale není zcela ztracené, řekla bych, že jde o jeden z největších nezpracovaných věcných celků.

Jaké máte zkušenosti se vztahem oficiálních orgánů a jednotlivců k archiváři jako osobě? Abych vysvětlila myšlenku, myslím, že tyto vztahy se v historii měnily. Občas se setkám s bývalými politickými vězni, kteří nás stále berou jako součást vnitra, jako zlé úředníky, kteří jim zamezují v přístupu k materiálům. Předtím zase, jestli nebyl archivář takovou opomíjenou osobností, které nikdo nevěnoval pozornost. Jak to fungovalo před revolucí na těch ministerstvech a institucích, kam jste docházeli?

Máte velkou část pravdy, vždycky to tak nějak fungovalo, přestože jsou samozřejmě i výjimky. Ve spisovnách a správních archivech se toho bohužel mnoho nezměnilo. Pokud se někde podařilo, že pracovník spisovny vydržel v instituci více let a získal si dobrý kontakt s archivářem, tak ten vztah byl jiný, osobní. V institucích, kde se pracovníci často měnili a kde jejich nadřízený nebyl archivu nakloněn a měl pocit, že nějaký archivář mu nemá co poroučet, pak to nebylo jednoduché. Ale nakonec stejně záleželo na tom, vytvořit si s konkrétním pracovníkem

spisovny osobní vztah, získat si důvěru. V první řadě byl vždy pracovník spisovny rád, když si vše ten archivář udělal sám, což uznávám, že nebylo dobře. Mnohokrát nám bylo vedením archivu vyčítáno, že děláme práci za instituce. Bohužel naše zkušenost byla taková, že pokud bychom se takto neangažovali a byli pouze tím dozorcím orgánem, že bychom nezískali téměř nic. Naši mladší kolegové již mají asi jinou zkušenost. Dnes je situace opravdu trochu jiná. Máme větší oporu v zákoně, instituce státní kontroly je brána více vážně, možná se trochu i bojí.

A k té druhé části Vaší otázky, jestli nás někdo pojímal jako brzdy, zde je to složitější. Nemilá a vyhraněná situace nastala v roce 1989, kdy naše oddělení sídlilo v břevnovském klášteře. Opravdu jsem tenkrát netušila, že ty reakce budou tak tvrdé. Snažila jsem se od těch jednání kolegy odtáhnout, aby v tom nebyli tak zainteresovaní. Ale vzhledem k tomu, kde jsme byli umístění a jaké pracoviště bylo vedle nás, jsme se dočítali, že STB obsadila klášter, že nebylo bráno v potaz, že jsme jiní, že jsme dokonce ani nesměli vědět, jaká složka sídlí vedle nás v hospodářských budovách. S Řádem jsem jednala několikrát a nebylo to vyhrocené nepřátelské jednání, horší bylo jednání s jejich právním zástupcem. To bylo velice drsné. I to se zástupcem ministerstva vnitra. Dnes s odstupem se na to vše dívám již s úsměvem, pomluvy jsme si nepřipustili, také proto, že jsme věděli, že jsme klášter nikdy svévolně neničili a o vlastní vůli jsme se snažili, aby do kláštera šly investice, aby se objekt alespoň trochu udržoval. Nikdy jsme si nepřipustili, že bychom situaci způsobili, i když následky jsme odnášeli spoustu měsíců, než bylo rozhodnuto, že se vystěhujeme.

Osobní jednání s představiteli Řádu, pokud na Břevnov přijeli, bylo z jejich strany korektní, ale potom, jak už to bývá, to co sdělili tisku a co nakonec bylo publikováno, se velice lišilo od jednání, kterých jsme byli účastni. Myslím, že věděli naprosto přesně, kdo jsme, že nejsme STB. Ale nakonec prohlásili, že bylo snazší, aby se odstěhovala pátrací služba Ministerstva vnitra, která tam sídlila, než Státní ústřední archiv. Což je ale logické, protože my jsme měli v areálu kilometry a kilometry materiálů.

Právě, že mám často dojem, že vztah lidí, kteří byli perzekvováni, k nám jako ke státnímu orgánu, který patřil k aparátu, přetrvává. Teď je to vidět i v souvislosti s církvemi, nyní aktuálními církevními restitucemi, jak dokresluje rozhovor s kardinálem Dukou, kdy pronesl, že nebude zveřejňovat seznam majetku, o který hodlají žádat, neboť se již setkal s tím, že byly v archivech přepisovány archiválie v jejich neprospěch.

Když přišel opat Opasek do kláštera poprvé, tak žádal prohlídku a knihovnu. Tu jsme ale nespravovali. Byla stále zamčená v klášteře. Vyzvedla jsem klíče a šli

jsme s ním do knihovny, která byla ve stejném stavu, jak ji v roce 1950 opustili, byla zaprášená, protože tam za celou tu dobu nikdo nejenže neuklízěl, ale ani snad nevkročil. Což ale bylo vlastně pozitivní, protože tam nikdo nic neukradl, nerozházel, jak se tomu stalo v řadě jiných klášterních knihoven. A on šel těmi regály a přesně sáhl na místo, které si celé ty roky pamatoval, sáhl a vytáhl malou knížečku, asi něco velice osobního, a pravděpodobně vůbec neočekával, že ji takto nalezne a říká: „A je tady.“ A byl k nám velice vlídný a vstřícný.

Pokud byste se měla vrátit na začátek, volila byste opět profesi archivářky?

Jiný obor bych určitě nevolila. Naše oddělení muselo své síly a energii věnovat především shromažďování a záchraně archiválií, často s nasazením vlastních fyzických sil, práci v nevhodném prostředí apod. Motorem pro nás však byla jistá odpovědnost za osud těchto písemností.

Je nutné si uvědomit, že v době svého vzniku oddělení spravovalo pouze zanedbatelné množství archiválií. Dnes je to téměř 50 bkm. Cítím v tom jistě zadostiučinění, archiválie se podařilo v nelehkých podmínkách zachránit a díky tomu dnes můžeme řadě lidí pomoci. V budoucnu se jistě dočkají i svého badatelského vytěžení.

Tady náš rozhovor končil s tím, že budeme pokračovat příště. Už se tak nestalo, v červnu se narodil malý Jan Kubiš a doktorka Kubišová má jiné a radostnější povinnosti.

Na závěr.....Pracovně náročné situace 4. oddělení zdaleka neustávají. Od konce roku 2011 řešíme nahlédací agendu zákona č. 262/2011 Sb. o účastnících odboje a odporu proti komunismu a v roce 2012 byl vydán zákon č. 428/2012 Sb. o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, ke kterému rovněž využíváme informace z našich fondů.

Rozhovor proběhl dne 15. května 2013 v Národním archivu.

Rozhovor vedla Michaela Kubišová, dále byli přítomni Josef Žabka a Mikuláš Čtvrtník.